
Jelena Sučević

Poređenje uspešnosti jezičke produkcije jednojezične i dvojezične dece

U ovom radu poređena je uspešnost jezičke produkcije jednojezične i dvojezične dece, kao i dvojezične dece na prvom i drugom jeziku. U istraživanju je učestvovalo 62 učenika šestog razreda koji su bili podeljeni u tri grupe, od čega su dve grupe činila dvojezična, a jednu jednojezična deca. Ispitanici su odgovarali na semantički test koji ukazuje na leksički fond i sposobnost njegovog brzog aktiviranja i upotrebe. Rezultati su pokazali da su ispitanici podjednako uspešni na maternjem jeziku, bez obzira na postojanje drugog jezika kod dvojezične dece. U situaciji kada su testirana na drugom jeziku, dvojezična deca su imala slabije postignuće na testu od jednojezične dece. Utvrđeno je da postoji pozitivna korelacija postignuća na testu u celini i školske ocene iz jezika na kome je rađen test, kao i postignuća na testu i njihove samoprocene vladanja jezikom kod grupe koja je testirana na prvom jeziku, dok kod grupe koja je radila test na drugom jeziku ova povezanost nije utvrđena.

Uvod

Jezik je složen sistem simbola putem koga čovek opisuje spoljašnji svet, realnost, kao i svoja unutrašnja emotivna stanja. Jezik je osnovno sredstvo komunikacije ljudi, ali i čoveka i njegove okoline (Skutnab-Kangas 1991). Funkcija jezika je višestruka i prevazilazi prenošenje verbalnih poruka. Vladanje jezikom je preduslov za kognitivni i pojmovni razvoj, jezik je instrument koji pojedincu omogućava da prihvati, shvati i razume sebe, svoju okoli-

nu, kao i njihov međusobni odnos (Opsand 1976; prema Skutnab-Kangas 1991).

Razvoj i usvajanje govora predstavlja prirodan proces razvoja deteta, koji se odvija spontano pod uticajem njegovog govorno-jezičkog okruženja. Integrisanjem spoljnih utisaka koje dete prima u jedinstvenu značenjsku celinu nastaje reč (Kostić i Vladislavljević 1995). Specifičnost usvajanja govora kod bilingvalne dece, nasuprot monolingvalnoj, sastoji se u simultanom usvajanju dva jezika. Tokom ovog procesa izdvajaju se tri faze (Volter-Teaschner 1978, prema Štefanjik 2005). U prvoj fazi dete ima samo jedan vokabular koji obuhvata reči iz oba jezika. U drugoj fazi dete već razlikuje dva različita vokabulara, ali za oba koristi ista pravila sintakse. U trećoj fazi dete jasno razlikuje dva jezička sistema i na osnovu toga ih koristi. Jezici koje govori se razlikuju u oblasti fonda reči i sintakse rečenice. Istraživanja su pokazala da kod dece koja usvajaju dva jezika od rođenja, postoji međujezična interferencija koja predstavlja negativan uticaj jednog jezika na drugi, prenos elemenata (glasova ili reči) i pravila iz jednog u drugi jezik (Štefanjik 2005). Interferencija je najčešće prouzrokovana dominantnošću jednog od jezika i uticajem okoline (Prekrit 2002).

Zbog složenosti samog fenomena višejezičnosti i njene uslovljenosti nizom socijalnih, kulturnih i individualnih faktora, veoma je teško utvrditi da li je i u kojoj meri neka osoba bilingvalna, i da li se ta višejezičnost može smatrati 'pravim' bilingvizmom. Zato se sve češće u istraživanjima višejezičnosti umesto termina maternji i nematernji koriste termini prvi i drugi jezik (Bugarski 2005).

Prema Tirovoj (2004), Slovaci u Vojvodini su prirodni bilingvali. Termin prirodni bilingval podrazumeva da je osoba relativno rano naučila dva jezika bez formalne nastave, tokom svakodnevnog života kao svoje prirodno sredstvo komunikacije (Skutnab-

Jelena Sučević (1989), Stara Pazova, Profesora Mihala Filipa 12, učenica 4. razreda Gimnazije "Branko Radičević" u Staroj Pazovi

MENTOR: Nevena Buđevac, IS Petnica

-Kangas 1991). U kojoj meri se koristi jedan ili drugi jezik zavisi pre svega od od zahteva koje postavlja okolina i učesnika komunikacije (Tirova 2004). Pitanje koje ova istraživanja ostavljaju otvorenim jeste da li je kod osobe koja je okarakterisana kao prirodni bilingval njen stepen vladanja jezicima koji je karakterišu kao bilingvala podjednak, i u kakvom je odnosu stepen razvoja jezika prirodno bilingvalne dece u poređenju sa stepenom razvoja jezika kod dece koja govore samo jedan jezik.

Cilj ovog rada je poređenje postignuća na testu koji meri jezičke sposobnosti višejezične dece na prvom i drugom jeziku i kakav je odnos tog postignuća u odnosu na decu koja govore samo jedan jezik. Takođe, biće poređeno postignuće jednojezičnih i višejezičnih ispitanika unutar pojedinačnih kategorija reči (sinonimi, homonimi, antonimi i metafore). Pretpostavili smo da će ispitanici biti podjednako uspešni na maternjem jeziku, bez obzira da li govore i drugi jezik, kao i da će ispitanici koji koriste oba jezika postići bolje rezultate na testu koji je zadat na prvom (maternjem) jeziku.

Materijal i metode

Uzorak i varijable

Uzorak. Uzorak je činilo 62 ispitanika, učenika šestog razreda osnovne škole. Ispitanici su podeljeni u tri grupe. Prvu grupu ispitanika (G1) čini 25 učenika šestog razreda škole u kojoj se nastava odvija na srpskom jeziku (govore samo srpski jezik), drugu grupu (G2) čini 18 učenika, a treću (G3) 19 učenika šestog razreda škole u kojoj se nastava odvija na slovačkom jeziku, a koji govore oba jezika, pri čemu je G2 grupa testirana na srpskom jeziku, a G3 na slovačkom jeziku, da bi se izbeglo da se istom ispitaniku prikazuje ista reč na dva jezika. Ispitanici koji govore dva jezika pre testa popunili su upitnik u kome su procenjivali koliko dobro vladaju jezikom, koji jezik su prvi naučili, koji jezik češće upotrebljavaju pri komunikaciji u bliskim grupama, izvan tih grupa i u javnim ustanovama. Upitnik je zadat na jeziku na kome je grupa radila test da bi se izbegla interferencija jezika na samom testu.

Varijable. Nezavisna varijabla: jezik na kome je zadat test – kategorička sa 2 nivoa (srpski i slovački). Zavisna varijabla: skor na semantičkom testu – numerička

Instrumenti

U ovom istraživanju primenjen je semantički test (Vladislavljević 1983). Najčešća primena semantičkog testa je u psihologiji i logopediji (gde se koristi kao dijagnostičko sredstvo). Postignuće na ovom testu ukazuje na leksički fond i sposobnost njegovog aktiviranja i upotrebe, a time je donekle i indikator misaono-jezičkih sposobnosti. Ipak, i jezik i mišljenje su složeni sistemi i oni zavise od različitih komponenti, bilo fizioloških, bilo kognitivnih procesa, jer značenje reči pretpostavlja iskustvo, saznanje, stečen leksički fond. Jedan od problema koji se javljaju u istraživanjima koja se bave višejezičkim, odnosno višekulturnim sistemima je to što se različite reči javljaju sa različitom frekvencijom u različitim jezičkim zajednicama. Međutim, kako su te razlike u najvećoj meri uslovljene uslovima sredine, smatramo da je ovaj problem neutralizovan, jer svi ispitanici žive u istoj sredini, što je značajno jer je time otklonjena mogućnost da razlike u postignuću na testu budu posledica sredinskih činilaca, a ne stepena vladanja jezikom.

U predistraživanju upotrebljen je semantički test (Vladislavljević 1983) kako bismo odabrali samo one reči koje imaju svog ekvivalenta u slovačkom jeziku, odnosno reč sa istim brojem različitih značenja kao i originalna reč. Time je dobijena verzija testa koja je sadržala istu strukturu kao i originalni test, s tim što su reči koje nisu imale odgovarajućeg ekvivalenta izbačene. Test se sastojao od četiri seta od po osam reči, pri čemu je svaki set predstavljao po jednu kategoriju imenica: homonime, sinonime, metafore i antonime. Homonimi su reči koje su potpuno jednake po fonetskom, grafemskom i gramatičkom obliku, a imaju potpuno različita značenja koja nisu ni u kakvoj značenjskoj vezi. Sinonimi su različite reči kojima se označava predmet, osobina ili radnja. Antonimi su reči koje su značenjski međusobno suprotstavljene. Metafora nastaje implicitnom identifikacijom raznorodnih pojmova, a ne njihovim eksplicitnim upređivanjem, tj. prenosom značenja po analogiji, može se objasniti i kao skraćeno poređenje (Bugarski 1991). U originalnom testu treći subtest nazvan je metonimima, međutim, teorijsko objašnjenje koje je autorka dala, kao i opis koji se daje ispitanicima odnosi se na metafore, pa je u modifikovanoj verziji ova nedoslednost ispravljena. Isti test zadavan je na slovačkom i srpskom jeziku.

Postupak

Svaka grupa ispitanika radila je test zasebno. Uputstva za rad rečena su na onom jeziku na kome je test rađen. Za svaki set reči objašnjeno je šta se očekuje od ispitanika. Na primer: za homonime – šta sve može da znači navedena reč, da li se ta reč upotrebljava za još nešto; za sinonime – kako se sve može drugačije reći, kako još to nazivamo; za metafore – šta u prenesenom smislu znači, za koga ili šta kažemo da je ...; a za antonime – šta je sasvim suprotno od navedene reči. Ispitanici su za svaku reč imali 60 sekundi, a po isteku vremena prelazili su na sledeću. U prva tri seta reči bolji skor na testu donosi što više odgovora, dok je za četvrti set, tj. antonime, samo jedna reč tačan odgovor.

Rezultati

Analiza varijanse pokazala je da postoji statistički značajna razlika u postignuću između tri grupe ispitanika na semantičkom testu u celini, kao i u postignuću na dva od četiri seta, a to su sinonimi i metafore (tabela 1).

Tabela 1. Značajnost razlika u postignuću između tri grupe ispitanika na testu u celini i na pojedinačnim subtestovima

	F	Značajnost razlike
Ukupan skor	4.12	0.02
Homonimi	2.56	0.08
Sinonimi	4.53	0.01
Metafore	9.29	0.00
Antonimi	0.49	0.61

Naknadnim, Šefeovim testom, utvrđeno je između kojih grupa postoji razlika. Značajna razlika u ukupnom skoru postojala je između G1 i G2, tj. ispitanika koji su radili test na srpskom jeziku (znaju samo srpski) i ispitanika koji govore oba jezika, a test su radili na srpskom (nematerijem) jeziku. Na nivou subtestova razlika je postojala na sinonimima, i to samo između G1 i G2, dok kod metafora razlika postojala između G1 i G2 i između G2 i G3, odnosno grupa ispitanika koji govore oba jezika, od kojih

Tabela 2. Parcijalne razlike u postignuću na testu u celini i na pojedinačnim subtestovima

	Poređene grupe	Razlika aritm. sredina	Standardna greška	Značajnost
Ukupan skor	G1 - G2	13.79*	4.81	0.02
	G1 - G3	5.15	4.88	0.58
	G2 - G3	-8.64	5.19	0.26
Homonimi	G1 - G2	0.31	0.16	0.18
	G1 - G3	0.31	0.16	0.17
	G2 - G3	0.00	0.17	1.00
Sinonimi	G1 - G2	0.60*	0.22	0.03
	G1 - G3	0.48	0.22	0.09
	G2 - G3	-0.12	0.23	0.88
Metafore	G1 - G2	0.91*	0.25	0.00
	G1 - G3	-0.12	0.25	0.88
	G2 - G3	-1.03*	0.27	0.00
Antonimi	G1 - G2	-0.09	0.09	0.63
	G1 - G3	-0.02	0.09	0.98
	G2 - G3	0.07	0.10	0.78

su jedni radili na maternjem, a drugi na nematernjem jeziku (tabela 2).

Kod ispitanika koji govore dva jezika ispitan je odnos između postignuća na testu i školske ocene iz jezika na kome su testirani, kao i odnos samoprocene ispitanika o stepenu vladanja jezikom i postignuća na testu. Utvrđeno je da postoji pozitivna korelacija između postignuća na testu i ocene iz prvog jezika (tabela 3), dok za drugi jezik postoji korelacija postignuća na testu u celini i za subtest sinonima (tabela 4).

Tabela 3. Korelacija postignuća na testu sa ocenom kod G3 (slo-slo)

Ukupan skor	Pirsonov koeficijent	Značajnost
Ukupan skor	0.72	0.00
Homonimi	0.73	0.00
Sinonimi	0.60	0.01
Metafore	0.59	0.01
Antonimi	0.71	0.00

Tabela 4. Korelacija postignuća na testu sa ocenom kod G2 (slo-srp)

Ukupan skor	Pirsonov koeficijent	Značajnost
Ukupan skor	0.45	0.05
Homonimi	0.19	0.44
Sinonimi	0.52	0.02
Metafore	0.25	0.29
Antonimi	0.37	0.12

Kada je reč o proceni ispitanika o sopstvenom stepenu vladanja prvim jezikom, rezultati pokazuju da ona korelira sa postignućem na testu u celini, kao i sa postignućem na pojedinačnim subtestovima, sem antonima (tabela 5). Kod grupe koja je radila test na drugom jeziku nije utvrđena korelacija između samoprocene i postignuća na testu. Utvrđeno je za grupu ispitanika koji su radili test na drugom jeziku, da što su češće procenjivali da podjednako dobro govore oba jezika, to su postizali bolji skor na subtestu metafora (tabela 6).

Tabela 5. Korelacija postignuća na testu sa samoprocenom vladanja jezikom ispitanika kod G3 (slo-slo)

Ukupan skor	Pirsonov koeficijent	Značajnost
Ukupan skor	0.62	0.01
Homonimi	0.66	0.00
Sinonimi	0.50	0.04
Metafore	0.59	0.01
Antonimi	0.25	0.32

Tabela 6. Korelacija postignuća na testu sa samoprocenom vladanja jezikom ispitanika kod G2 (slo-srp)

Ukupan skor	Pirsonov koeficijent	Značajnost
Ukupan skor	0.03	0.98
Homonimi	-0.12	0.67
Sinonimi	0.05	0.86
Metafore	0.03	0.91
Antonimi	0.15	0.55

Diskusija

Rezultati ukazuju na to da između grupe jednojezične i dece koja govore dva jezika, a koji su radili test na maternjem jeziku nema razlike, što govori da je na uzrastu od trinaest godina maternji jezik podjednako dobro razvijen, bez obzira na postojanje drugog jezika kod višezjezične dece. Ispitanici koji govore samo jedan jezik postigli su, međutim, značajno bolji rezultat na testu od ispitanika koji govore dva jezika, a koji su radili test na drugom jeziku. Ovo može biti pokazatelj toga da oni slabije govore nematernji jezik, što dovodi u pitanje da li se oni mogu smatrati pravim bilingvalima, kako su klasifikovani u ranijim istraživanjima (Tirova 2004). Moguće je, međutim, da ovi ispitanici poseduju veći jezički korpus, ali nisu u stanju da ga upotrebe i aktiviraju u kratkom vremenskom roku, što od njih zahteva primenjeni test. Slabije poznavanje jezika i zahtev da se na njemu reaguje u kratkom vremenskom periodu verovatno dovodi do interferencije, tj.

ometanja dva jezika. Prema nekim autorima svaka dva jezika koja su u kontaktu su neizbežno i jezici u sukobu (Bugarski 1997) i nedovoljno poznavanje jednog od njih dovodi do interferencije.

Za tumačenje dobijenih nalaza interferencijom važno je reći da su slovački i srpski jezik genetski srodni i tipološki bliski (Tirova 2004). Zbog toga slovačko-srpski bilingvizam predstavlja specifičnu vrstu kontakta slovačkog i srpskog jezika. Srodnost dva jezika doprinosi tome da članovi slovačke etničke grupe relativno lako uče srpski jezik, ali sa druge strane, ponekad ne mogu da razlikuju jezičke sisteme, što dovodi do njihove interferencije.

Prilikom testiranja grupe koja je radila semantički test na drugom jeziku zapaženo je da se jezička produkcija odvija indirektno, preko maternjeg jezika. Deca zadate reči prevode na maternji jezik, na kome nalaze traženi odgovor, a zatim taj odgovor prevode na drugi jezik i prilikom tog procesa imaju poteškoća. Takođe, uprkos zahtevu da se odgovori daju isključivo na jeziku na kome je zadat test, bilo je odgovora na slovačkom, kao i mnogo više pravopisnih grešaka u odnosu na ostale grupe ispitanika. Prisustvo slabije jezičke produkcije, odgovora na slovačkom, pravopisnih grešaka ukazuje na interferenciju jezika i nedovoljnu razvijenost drugog jezika zbog čega ispitanici nisu u stanju da na zahtev operišu samo jednim jezičkim kodom.

Poredeći postignuće jednojezičnih i dvojezičnih ispitanika koji su radili test na drugom jeziku na subtestovima, razlike postoje kod sinonima i metafora, dok kod homonima i antonima ne postoje. Prema ranijim istraživanjima razvoja pojedinih kategorija jezičkog mišljenja i jezičkih asocijacija prvo se razvijaju homonimi, a zatim ostale kategorije (Vladislavljević 1983). Ipak, očekivano je da te razlike kod trinaestogodišnjaka neće biti. Pitanje koje ostaje otvoreno za dalja istraživanja je da li bi se dobio drugačiji rezultat ukoliko bi vreme pri testiranju bilo neograničeno? Razlika u postignuću između grupa koje govore dva jezika postoji samo na subtestu metafora, pri čemu su bolji rezultat postigli na prvom jeziku, a kod ispitanika koji su radili test na drugom jeziku pokazalo se da, što su češće procenjivali da upotrebljavaju oba jezika podjednako, postizali su bolji skor na subtestu metafora. Pitanje zašto se ova razlika javila samo na subtestu metafora ostaje otvoreno za neka naredna istraživanja.

Za ispitanike koji govore dva jezika, kod grupe koja je radila test na prvom jeziku, utvrđena je pozi-

tivna korelacija školske ocene iz tog jezika i postignuća na testu u celini, kao i na svim subtestovima. Kod grupe ispitanika koja je radila test na drugom jeziku, postoji pozitivna korelacija između ocene i testa u celini, a posmatrano pojedinačno na subtestovima, samo kod sinonima. Ovaj rezultat mogao bi da bude argument protiv opravdanosti korišćenja ovog testa, ali samo u slučaju da nije dobijena povezanost između školske ocene i postignuća na testu i kod grupe ispitanika koji su radili test na prvom jeziku, tako da je ova pretpostavka malo verovatna.

Jedna od stavki u upitniku odnosila se na samoprocenu ispitanika o stepenu vladanja jezikom. Rezultati pokazuju da kod grupe koja je radila test na maternjem jeziku postoji korelacija između njihove samoprocene vladanja jezikom i postignuća na testu u celini, kao i za subtestove sinonima, homonima, metafora, ali za antonime nije značajna. Za grupu ispitanika koja je radila test na drugom jeziku nije utvrđena korelacija između postignuća na testu i njihove samoprocene vladanja jezikom. Moguće je da test ispitanicima koji su ga radili na maternjem jeziku nije bio težak, a da su istovremeno procenili da dobro znaju maternji jezik, što je rezultiralo značajnom korelacijom uspešnosti na testu i samoprocenom znanja jezika.

Zaključak

Rezultati ukazuju na to da je kod trinaestogodišnjaka maternji jezik podjednako razvijen bez obzira na postojanje drugog jezika kod dvojezičnih ispitanika. Uspešnost na testu zadatom na srpskom jeziku je različita u zavisnosti da li je to prvi ili drugi jezik ispitivanoj grupi. Slabije postignuće višejezične dece na drugom jeziku, pokazuje da slabije govore drugi, odnosno nematernji jezik, što dovodi u pitanje tvrdnju da se oni mogu smatrati pravim bilingvalima, kako su klasifikovani u ranijim istraživanjima (Tirova 2004). Međutim, ono što je takođe moguće je da poseduju veći jezički korpus, ali im je za to potrebno više vremena. Slabije poznavanje jezika i zahtev da se na njemu reaguje u kratkom vremenskom periodu može dovesti do međujezičke interferencije.

Budući da je fenomen višejezičnosti složen, psiholingvistički pristup primenjen u ovom istraživanju je samo jedan od načina na koji se ovaj fenomen može proučavati. Neke od pitanja koje je potrebno razmotriti u narednim istraživanjima jeste kakva bi

bila uspešnost u jezičkoj produkciji ukoliko bi rešavanje testa bilo vremenski neograničeno. Drugi smer u kome bi mogla teći dalja istraživanja tiče se ispitivanja načina na koji se postignuće na ovakvom tipu testa menja sa uzrastom, odnosno kako se sa razvojem menja jezički korpus deteta i brzina njegovog aktiviranja, kao i međusobni odnos dva jezika.

Literatura

Bugarski R. 1997. *Jezik u kontekstu*. Beograd: XX vek

Bugarski R. 2005. *Jezici*. Beograd: XX vek

Filipović R. 1986. *Teorija jezika u kontaktu*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti

Genc L. 1977. Kontuirane asocijacije kao tehnika za merenje jezičke ravnoteže odnosno jezičke dominacije kod dvojezičnih osoba. *Psihologija*, 3-4: 107.

Genc L. 1985. Rezultati istraživanja psiholoških aspekata dvojezičnosti u Vojvodini. *Psihologija*, 1-2: 79.

Kostić Đ., Vladislavljević S., Popović M. 1983. *Testovi za ispitivanje govora i jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva

Kostić Đ., Vladislavljević S. 1995. *Govor i jezik deteta u razvoju*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva

Mandić M. 2007. Zamena jezika: analiza jezičkih sposobnosti jednog romskog deteta. U *Društvene nauke o Romima u Srbiji* (ur. Lj. Tadić i G. Bašić). Beograd: Balkanološki institut SANU, str. 221-239

Prekrić I. 2002. *Bilingvizam kod dece*. Zagreb: Filozofski fakultet

Skutnab-Kangas T. 1991. *Bilingvizam, da ili ne*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva

Štefanjik J. 2005. *Jedan čovek, dva jezika*. Novi Sad: MediaArtService

Tirova Z. 2004. Bilingvizam kao realnost u Vojvodini sa aspekta slovačko-srpskog bilingvizma. IV međunarodni interdisciplinarni simpozijum "Susret kultura", Novi Sad

Vasić S. 1990. *Kultura govorne komunikacije*. Beograd: Prosveta

Vasić S. 1994. *Psiholingvistika*. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja

Jelena Sučević

Comparison of Language Production with Monolingual and Bilingual Children

Language is the basic way of communication and it has a multifunctional role. It surpasses transferring verbal messages. Language is a system of symbols in which one word is not always connected to only one concept. The definition of maternal language determines the way that the phenomenon of multilingualism will be comprehended. It is very difficult to determine if someone is bilingual and may their grade bilingualism be considered as 'complete' bilingualism. According to earlier researchers, the Slovaks are complete bilinguals (Tirova 2004). However, the aim of this paper was not to decline the type of bilingualism, but to consider the achievement in semantic test with monolingual and bilingual children. The test which was used in this research is modified semantic test (Vladislavljević, 1983). This type of tests are being used in psychology and logopedy (as diagnostic method). It directs to the lexic fund and ability of its activating and usage. All words in the test are nouns divided in 4 subtests: synonyms, homonyms, metonyms and antonyms. Pattern: 62 subjects were divided in three groups (2 bilingual and 1 monolingual group). The first bilingual group had test on first language, and the second bilingual group had a test on their second language. Results have shown that in that age the first language is equally in use, regardless of the use of second language. Analysis of variance has shown that the achievement in testing of bilingual children depends on the language in which the test was given. Achievements in testing on second language are lower, which can be caused by weaker use of language, inability in activating lexic corpus in temporally limited conditions or interference. Correlation has been found between achievements in testing and school grades and also between achievements and self-estimation of language knowledge referring to first language, but that is not the case with the second language. One of the possible explanations is that when a person is better in language they are also more aware of their own language knowledge. 